

Szemethy Tamás

A levélküldés nehézségei a lengyel örökösödési háború dél-itáliai frontján

A lengyel örökösödési háborúval kapcsolatban általában annyit olvashatunk a magyar nyelvű szakirodalomban, hogy kitörésének oka a II. Ágost szász választófejedelem és lengyel király 1733-as halála körül kitört trónutódlási válság, lezárása pedig egy osztrák–francia kompromisszum, melynek eredményeként Lotaringiai Ferenc lemondott apai örökségéről a franciák által támogatott Leszczyński Szaniszló javára, cserébe azonban megkapta a Mediciek kihalása után Toscanát.¹ A területcsere mellett említésre méltónak tartják még általában azt a tanulmányunk szempontjából fontos fejleményt is, hogy ez az összeütközés vetett véget a Habsburgok rövid dél-itáliai uralmának, melyet Don Carlos spanyol infáns regnálása követett. Hosszú távon tehát a 18. században csak epizód-szerep jutott ennek a gyakorlatilag az 1735. októberi bécsi előbéke-szerződéssel véget érő konfliktusnak² a 18. századot egészen Marie Antoinette és XVI. Lajos esküvőjéig végigkísérő osztrák–francia szembenállásban.

Ennél a sommás összefoglalásnál csak néhány szerző próbált meg mélyebbre ásni, közülük Thaly Kálmán még 1890-ben, a Hadtörténelmi Közleményekben mutatott be egy 1734-es levelet, melyben a lengyel örökösödési háború Rajna menti frontján történt eseményekről olvashatunk rövid leírást.³ Rajta kívül Zachar József foglalkozott több munkájában a háborúban harcoló magyar katonákkal,⁴ illetve ő jegyez egy rövid tanulmányt Leszczyński Szaniszló politikai karrierjéről és a mellette harcoló, nagyrészt Rákóczi egykori fegyvereseiből álló, magyar kötődésű katonai alakulatokról.⁵

Szerencsére német és angol nyelven elérhetőek a témára vonatkozó monográfiák, azonban kutatásunk szempontjából ezeknek az a fő hátrányuk, hogy elsősorban nem a magyar csapattestekkel foglalkoztak, hanem az eseményeket a Habsburg-udvar vagy a francia nagyhatalmi politika szempontjából elemezték. Ennek ellenére mégis rendkívül hasznosnak bizonyult Heinrich Benediktnek a nápolyi Habsburg-uralommal foglalkozó nagymonográfiája,⁶ illetve

¹ Poór 2009: 82–83; Barta 1984: 102–103; Ember 1989: 366; Zachar 2003: 212.

² Sutton 1980: 185.

³ Thaly 1890: 709–710.

⁴ Zachar 1990, 2003, 2005.

⁵ Zachar 1980: 33–35.

⁶ Benedikt 1927.

a kifejezetten a Habsburg–francia szembenállást a lengyel örökösödési háború kapcsán elemző John L. Sutton által jegyzett munka.⁷

A magyar szerzőknek a Dél-Itáliával kapcsolatos érdektelensége érthető, hiszen a lengyel örökösödési háború fő hadszínterei – Lengyelország, a Rajna menti területek és Észak-Itália – a Habsburgok szempontjából jobban védhetőnek és értékesebbnek ítélt területek voltak, mint a frissen szerzett nápolyi és szicíliai birtokok,⁸ amelyek logisztikai szempontból a császári területek szinte elérhetetlen végvidékén, az ellenség háta mögött helyezkedtek el.⁹ Tanulmányunkban mégis arra teszünk kísérletet, hogy a Dél-Itáliába vezényelt Csáky-huszárezred¹⁰ néhány tisztjének Csáky György ezredtulajdonossal folytatott levelezésén keresztül röviden bemutassuk, hogy milyen körülmények között kellett volna sikeresen védeniük Nápolyt és Szicíliát a császári csapatoknak, és hogy miként sikerült az 1734 elejétől fennálló spanyol szárazföldi és tengeri blokádon áttörve levelezniük. Eredményeinkből kiderül az is, hogy milyen időbeli késéssel és milyen csatornákon keresztül értesültek a többi hadszíntér eseményeiről a postaszolgálat megszűnése után. Munkánkban tehát alapvetően nem hadtörténeti vonatkozású kérdéssel foglalkozunk, hanem megpróbálunk hozzászólni az utóbbi időben egyre szélesebb körben kutatót információtörténet¹¹ egy lényeges kérdésköréhez, vagyis az információáramlás infrastrukturális hátterének kutatásához.

Kutatásunk során alapvetően két forráscsoportra támaszkodtunk, ezek közül a hangsúlyosabb a Csáky család Bécsben őrzött levéltárában fennmaradt levelezési anyag.¹² Ebben az állományban a Csáky-ezred tisztjei által Csáky György ezredtulajdonosnak írt levelek olyan sajátos irategyüttest képeznek, amely nemcsak a lengyel örökösödési háború dél-itáliai frontjának fő hadmozdulataihoz kapcsolódik, hanem betekintést enged a katonák mindennapjaiba, különböző ellátási és kommunikációs nehézségekre vonatkozó adatokat tartalmaz, és az általános közhangulattal is foglalkozik. A levelezési anyag címzését és a konkrét tartalmát elemezve az információáramlás útvonalát és hozzávetőleges időtartamát is megkíséreltük meghatározni. Ezt az anyagot kiegészítendő, a bécsi

⁷ Sutton 1980.

⁸ Nápolyt már 1707-ben elfoglalták a Habsburgok, és az utrechti béke (1713) hivatalosan is nekik ítélte, Szicília azonban csak 1720-ban, egy Savoyával kötött csereügylet kapcsán került hozzánk. Barta 1984: 39.

⁹ Itáliában a császáré volt Milánó és környéke, ahonnan szárazföldön küldhetett volna utánpótlást az ellenséges spanyolok kezén lévő Toszkánán, Pármán és Piacenzán, illetve az elméletileg semleges, gyakorlatilag spanyolbarát Pápai Államon keresztül. Sutton 1980: 21. Tengeren pedig jelentős flotta nélkül esélye sem volt áttörni az 1734 elejétől egyre hatékonyabban működő spanyol blokádon. Benedikt 1927: 490.

¹⁰ A későbbi 9. huszárezred Wrede 1901: III/1. 278.

¹¹ Az információtörténettel kapcsolatban több blokkot is közölt a *Világtörténet* 1996-ban és 2014-ben, valamint az *Aetas* 2012-ben, a *Századvég* pedig 2013-ban jelentkezett egy-egy tematikus számmal.

¹² ÖStA HHStA FA Csáky.

Kriegsarchivban található Alte Feldaktennek a nápolyi és szicíliai eseményekre vonatkozó iratait vizsgáltuk behatóbban.¹³

A családi levéltárban őrzött, tisztek által írt levelek közül kiemelkedően fontosak voltak az ezred élén 1730 és 1735 között ezredesi rangban szolgálatot teljesítő báró Ghillányi János havonta több alkalommal írt jelentései.¹⁴ Ghillányi ezredes levelei azonban kiegészítésre szorultak, mivel az 1734. május végén katasztrofális véget érő bitontói csata után az ezredparancsnok Bécsbe menekült, ahonnan nem is térhetett többet vissza Dél-Itáliában rekedt katonáihoz. Éppen ezért az 1734 nyarától már Bécsből írt levelek mellé olyan forrásokat kellett találnunk, amelyek továbbra is Dél-Itáliából érkeztek Csáky generálishoz, aki többnyire Sopronba címezte a leveleit.¹⁵ Szerencsére azonban sikerült több levelet is kicsempészni a körülzárt erődökből, amelyek részletgazdagsága lehetővé teszi a végzetes csatavesztés utáni időszak részleges rekonstrukcióját.

Mielőtt azonban a konkrétan vizsgált levelezés elemzésére rátérnénk, érdemes áttekintenünk a Csáky-ezred dél-itáliai működésének főbb állomásait. A vidék a huszárok számára a lengyel örökösödési háború kitörésekor már jól ismert lehetett, mivel 1719 és 1721 között is őket vezényelték Szicília szigetére, hogy elősegítsék az akkor frissen megszerzett területen a császári hatalom megszilárdítását.¹⁶ Néhány éves észak-itáliai kitérő után, 1727-ben ismét visszatértek Dél-Itáliába, ahol ismételten Szicíliában és Nápolyban állomásoztak.¹⁷

A levelek elemzése szempontjából külön említést érdemel, hogy Csáky György, aki 1724-től az ezred tulajdonosa volt, korábban 1707 és 1723 között a huszárokat ténylegesen vezénylő ezredparancsnokként szolgált,¹⁸ így az ezred tagjaival folytatott levelezése kapcsán tisztjei számíthattak arra, hogy a gróf többé-kevésbé tisztában volt az ott uralkodó közállapotokkal. A személyi állományt tekintve Zachar József szerint a lengyel örökösödési háború legelején az ezredben 949 ember szolgált, de csak 702 lóval rendelkeztek, összesen pedig csak 525 huszár tudott lovas szolgálatot teljesíteni, ezenkívül pedig 240-en teljesíthettek gyalogos szolgálatot.¹⁹ A helyzet az 1728-ban előírt békelétszámhoz képest is elég siralmas volt, hiszen a szabályozás szerint békeidőben egy huszárezredben 800 főnek kellett szolgálnia,²⁰ míg a hadi létszámot 1500 főben határozták meg.²¹ Az utánpótlási és anyagi nehézségeket jól mutatja, hogy az ezred parancsnoka

¹³ ÖStA KA AFA 1734.

¹⁴ Mint alább erről bővebben értekezünk, Ghillányi valószínűleg ennél több levelet küldött.

¹⁵ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 63. 1. és ÖStA HHStA FA Csáky 12/34. 2. 1. Sajnos a legtöbb esetben hiányzik a pontos címzés a levelekről, de a megmaradt adatokból arra következtethetünk, hogy Csáky György nagyrészt Sopronba küldette a leveleit. Mint alább látni fogjuk, az információáramlás lassúsága miatt valószínűleg plusz bizonytalansági faktort jelentett volna, ha Csáky rendszeresen változtatta volna a „levelezési címét”.

¹⁶ Wrede 1901: III/1. 279. és 281.

¹⁷ Wrede 1901: III/1. 279.

¹⁸ Wrede 1901: III/1. 280.

¹⁹ Zachar 2005: 179.

²⁰ Zachar 2005: 176.

²¹ Zachar 2005: 177.

azt az utasítást kapta, hogy a szicíliai nemesség önkéntes felajánlásából egészítse ki hiányos katonai egységét.²² Bár az ezred helyzetén nem sikerült jelentősen javítani, szerencsére az 1733 augusztusától kibontakozó harcokban – melyek ugyan egyre súlyosabbá váltak Észak-Itáliában, és októberre az európai hatalmak általános meglepetésére a császár milánói uralma gyakorlatilag összeomlott²³ – a Szicílián állomásozó huszároknak ekkor még nem kellett ellenséges haderővel megütközniük.

Erre az időszakra vonatkozóan az információáramlási útvonalak szempontjából fontos megemlítenünk, hogy a franciákkal 1733. június 28-án katonai szövetséget kötő spanyolok²⁴ – Ghillányi 1733. december 31-én Palermóban kelt levele szerint – szabadon mozoghattak Szicília térségében mind szárazföldön, mind pedig tengeren.²⁵ Mint írja: „az Sicilianus itthon lévő Spanyol Tisztek is csak most egyenként takarodnak Livorno felé armádájukhoz”.²⁶ Ez valószínűleg azt jelentette, hogy a spanyol hajók sem akadályozták a császári hajók közlekedését, így a tengeren történő információáramlást sem gátolták.

A császári csapatokkal szemben álló francia–savoyai–spanyol szövetséges haderő észak-itáliai lekötöttségét kihasználva folyamatosan töltötték fel élelemmel a szicíliai erődöket,²⁷ ami az elhúzódó szicíliai ostromok szempontjából fontos tényező lehetett. Ghillányi nemcsak általánosságban beszél a szicíliai helyzetről, hanem megjegyzi azt is, hogy az újonnan felállított huszárezredekbe szánt, jelenleg még a Csáky-ezredben szolgáló tiszteket minél előbb helyezték át új szolgálati helyükre,²⁸ mert hamarosan nagy szükség lesz minden katonájukra, hiszen bármelyik órában érkezhetett a Nápolyba való átszállításukra vonatkozó parancs.²⁹

A levél tartalmából az információáramlás sebességére is következtethetünk, mivel levele végén Ghillányi megemlíti, hogy „tegnapi postával hozták hirit”, vagyis december 30-án érkezett az információ, hogy Alan Livingstone³⁰ generális feladta Pizzighettonét.³¹ Túllépve azon, hogy az ezredes megdöbbenését és csalódottságát fejezi ki a gyors vereség miatt, érdemes észrevennünk, hogy a viszonylag szabadnak mondható információszállítási útvonalak ellenére a december 9-én

²² Zachar 2005: 179.

²³ Csak négy erősség maradt császári kézen: a milánói citadella, Novara, Tortona és Pizzighetone. Sutton 1980: 91.

²⁴ Sutton 1980: 25.

²⁵ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 47. 3.

²⁶ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 47. 3.

²⁷ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 47. 2.

²⁸ A lengyel örökösödési háború kitörése kapcsán hat új magyar huszárezred felállításáról döntött az Udvari Haditanács, ezeknek az ezredeknek a tisztii állományát részben a már meglévő katonai egységektől vonták el. Zachar 2005: 177.

²⁹ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 47. 2.

³⁰ Ghillányi levelében Livingstone neve Livingsteinként szerepel, de a Schmidt-Brentano-féle tábornokkatalógus alapján valószínűsíthető, hogy itt az 1741-ben elhunyt Alan Livingstone grófról van szó. Schmidt-Brentano 2006: 58.

³¹ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 47. 3.

bekövetkezett vereség híre³² csak három héttel később érkezett meg Palermóba. Ez az egy levél azonban még nem alkalmas arra, hogy a hírközlés sebességére vonatkozóan komolyabb következtetéseket vonjunk le, ezért elemzésünkhöz szükséges tovább követnünk a háború fejleményeit.

A háború főbb eseményeit sorra véve, bár a spanyolok dél felé vonulása gyakorlatilag már 1734 legelején is reális veszélynek tűnt, szövetségi kötelezettségeikből adódóan a Don Carlos és Montemar gróf vezette csapatok szárazföldön egészen március közepéig nem kezdhették meg az átkelést a Pápai Államon. Végül a spanyol flotta 1734. március 19-én vette blokád alá a Nápolyi-öblöt,³³ március 28-án pedig, tizenkét napi menetelés után mintegy 18 000 fős sereggel a szárazföldi haderő is megérkezett Cepranóba. A jelentős túlerőt látva a nápolyi alkirály, Giulio Visconti parancsot adott a Szicílián állomásozó katonaság jelentős részének Nápolyba való átszállítására.³⁴

Az a nagyjából három hónap, ami a Csáky-ezred rendelkezésére állt a Nápolyba való áthajózásig, Ghillányi fennmaradt nyolc levele alapján³⁵ azzal telt, hogy az ezredes próbálta rábírní Csáky generálist, hogy küldjön számára Fiuméből újoncokat, tiszteket, mesterembereket és lószerszámot, míg a hadvezetést arról győzködte, hogy a huszárok lovainak Szicíliában való eladása, majd az ezred Nápolyban történő újbóli „meglovasítása” számára elfogadhatatlan koncepció.³⁶ Leveleiből kiderül, hogy az ezred egyharmada, nagyjából 400 huszár, Simonyi Imre alezredes vezetésével Szicílián maradt,³⁷ számukra annyi lovat adott át, hogy minden huszárnak jusson, a vele Nápolyba indulók így nagyjából száz jószágot vihettek magukkal.³⁸ Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy az ezredesnek el kellett fogadnia az általa hevesen ellenzett hadvezetési előterjesztést.

Az ezred transzport előtti állapotáról tehát elmondható, hogy egy jól felszerelt tisztekkel, hadianyaggal és lovakkal megfelelően ellátott, a tényleges hadieseményektől továbbra is távolmaradó részből, illetve egy rosszul felszerelt lovakkal szinte alig rendelkező, a nápolyi hadszíntérre átszállított egységből állt. Ghillányi – bár továbbra is bízott az utánpótlás megérkezésében – leveleinek hangvétele egyre elkeseredettebbé vált, míg végül az átszállítás előtti utolsó levelében február 18-án nyíltan megírja Csákyknak, hogy így nem tud harcolni.³⁹

³² Sutton 1980: 94.

³³ Benedikt 1927: 490.

³⁴ Benedikt 1927: 484–485.

³⁵ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 48–55.

³⁶ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 48. 3.; 49. 1–2.; 53. 4.; 54. 2–3.

³⁷ Simonyi Imre alezredessel maradt 4 kapitány, 37 altiszt és 351 közkatona tehát megközelítőleg 400 fő. ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 50. 1.

³⁸ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 51. 2. 51.

³⁹ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 54. 3.

AZ INFORMÁCIÓÁRAMLÁS IRÁNYA ÉS SEBESSÉGE

Az iratanyagot felhasználva megkísérelhetünk megállapításokat tenni a birodalom végvidékének számító Szicíliából induló postaszolgálat működésének rendjére. A nyolc Ghillányi-levélben szerencsére nemcsak az ezred állapotára vonatkozóan találhatunk információkat, hanem az információküldés módjára és sebességére is. 1734. január 7-én kelt levelében az ezredes azt írja, hogy Csáky december 3-án fogalmazott utasításaira válaszolt, melyet előző nap este vett kézhez.⁴⁰ Innentől kezdve nagyjából 4-5 hetes kézbesítési idővel számolhatunk Szicília és Sopron között, mivel a fellelhető adatok közül a december 14-ei levelet január 14-én,⁴¹ a december 17-eit január 21-én,⁴² a január 18-ait pedig február 25-én válaszolta meg.⁴³ Az egy hónapos időtartamra utal továbbá az is, hogy az 1734. január 7-én kelt levelében az ezredes azt írta, hogy az előző napi hírek szerint december 8-án megindultak a spanyolok Livornóból.⁴⁴

A levelek keltezésének vizsgálatából nemcsak az derül ki, hogy Ghillányi mikor írt az ezredtulajdonosnak, hanem az is, hogy mikor lett volna erre lehetősége. Annak ellenére, hogy a Csáky-leveles anyag meglehetősen gazdag, valószínűsíthető, hogy a Szicíliából érkező levelek egy része elveszett.⁴⁵ Ennek ellenére az 1733. december 31-én kelt levél után mindig pont egy héttel későbbi dátumot viselnek az ezredes levelei, ez alól csak a február haviak számítanak kivételnek, mert akkor kéthetente készültek a jelentések. A napra pontosan egy hétre kijövő időbeli távolság és egy szintén a Csáky-levelesanyagban fennmaradt január 7-ei köszönetnyilvánító levél Simonyi Imrétől, arra enged következtetni,⁴⁶ hogy Palermóból hetente egyszer kézbesített leveleket a posta, amelynek szolgáltatásait az ezred tagjai valószínűleg rendszeresen igénybe vették leveleik célba juttatásához.⁴⁷ Ez alátámasztani látszik azt a feltételezést, hogy a posta a periférikus területekről általában hetente egyszer szállított leveleket,⁴⁸ és úgy tűnik, hogy ezt a rendet a háború előrehaladtával sem bontották meg. A postaszolgálatot pedig, mint az alábbi elemzésünkéből is kiderül, valószínűleg némi lassulás mellett leg-

⁴⁰ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 48. 1.

⁴¹ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 49. 1.

⁴² ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 50. 1.

⁴³ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 55. 1.

⁴⁴ Bár ezt a hírt szinte biztos, hogy Sopronnál közelebbi helyről, valószínűleg Bécsből küldték Palermóba.

⁴⁵ Ghillányi János egy 1734. március 30-án már Nápolyból írt levelében jelezte, hogy egy héttel korábban írt egy levelet. [ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 56. 1.] Ez a levél azonban nem lelhető fel a bécsi leveles anyagban.

⁴⁶ ÖStA HHStA FA Csáky 12/66. 1.

⁴⁷ Ghillányi leveleiben is többször említi, hogy postán küldi a jelentéseit Csáky Györgynek. ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 52. 1.; 54. 1.

⁴⁸ Vajda 1967: 68.

rosszabb esetben is február végéig,⁴⁹ de könnyen elképzelhető, hogy a március 19-ei spanyol blokádig⁵⁰ fenn tudták tartani.⁵¹

A levelek útjának nyomon követése és így a megtett távolság megállapítása komoly kihívást jelentett, hiszen a Habsburg-területek délnyugati határvidékét több módon is összekapcsolhatták Béccsel, ahonnan a küldeményeket valószínűleg továbbvitték Csákyhoz Sopronba. A rendelkezésünkre álló adatok alapján a legvalószínűbb útvonal a következő településeket érinthette: Palermo, Messina, Nápoly, Róma, Firenze, Velence, Laibach (Ljubljana), Graz, Bécs, Sopron.⁵² Ez nagyjából 2100 kilométeres távot jelenthetett.⁵³ Békeidőben valószínűleg ezt az útvonalat használta a postaszolgálat,⁵⁴ azonban a lengyel örökösödési háború idején Firenze ellenséges területnek számított,⁵⁵ így érdemesnek tartottuk egy alternatív útvonal felvázolását is.

Egy szárazfölditől eltérő változatban, ha Pescarából Fiumébe vagy Triesztbe⁵⁶ hajozunk, akkor a teljes út akár 250 kilométerrel is rövidebb lehet.⁵⁷ Ehhez a rövidítéshez azonban nemcsak a spanyol hajókkal történő esetleges összeütközés lehetőségét kellett volna számításba venniük a császári szállítóhajóknak, hanem a nyílt tengeri hajózás veszélyeit is. Valószínűnek tartjuk, hogy a valamivel gyorsabb tengeri szállítás mellett⁵⁸ sem sikerült volna jelentősen lefaragniuk a küldemények kézbesítési idejét, hiszen a hajózási útvonal alapvetően a part ívét követte.⁵⁹

A postai szolgáltatás sebességére vonatkozóan 1720-ból rendelkezésünkre áll egy konkrét mérési eredmény, melyet Jean de Bors számolt ki a Német-római Birodalom központi részére vonatkozóan. Így tudjuk, hogy a Hamburg–Osna-brück–Münster szakaszon egy postai küldönc óránként átlag 6,5 kilométert tett meg.⁶⁰ Ez az eredmény valamivel rosszabb, mint az átlagnak tekintett órán-

⁴⁹ Ghillányi február 25-én még levelet küldött Palermóból. ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 55.

⁵⁰ Benedikt 1927: 490.

⁵¹ Maga a birodalmi Thurn und Taxis posta is a hadipostából nőtt ki (Vajda 1967: 214), valamint a Habsburg-területeken is a hadiposta jelentette a civil postaszolgálat alapját. (Pálffy 2004: 158.)

⁵² Hanny 2014: 127; G. Etényi 2003: 39; Behringer 2003: 817. Horváth Gáspár levélének címzése szerint a küldemény Nápolyon és Bécsen keresztül jut el Sopronba. ÖStA HHStA FA Csáky 12/34. 2. Ghillányinál sajnos csak annyi szerepel: *Edenbourg*. ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 63. 1.

⁵³ <https://www.google.hu/maps> – utolsó letöltés: 2014. július 25.

⁵⁴ G. Etényi 2003: 39.

⁵⁵ Sutton 1980: 21.

⁵⁶ Fiumétől és Triesztől északra Adelsbergnél (Postojnánál) a két postaútvonal egyesült, majd nem sokkal később Oberlaibachnál (Vrhnikánál) csatlakozott ahhoz az úthoz, amelyen a szárazföldön mért távolságot számoltuk. Behringer 2003: 817.

⁵⁷ <https://www.google.hu/maps> – utolsó letöltés: 2014. július 25.

⁵⁸ Braudel: 2004: 422.

⁵⁹ Braudel 2004: 418, 426.

⁶⁰ Behringer 2003: 605.

kénti 7,5 kilométeres sebesség,⁶¹ amit Wolfgang Behringer azzal magyaráz, hogy a vizsgált szakaszon az állomások közötti távolság nagyobb volt az előírtnál, így ritkábban tudott a küldönc lovat cserélni.⁶² A lengyel örökösödési háború kezdetén kevésbé valószínű, hogy akár csak a 6,5 kilométer per órás sebességet is tartani tudta volna a posta. De mégis milyen mértékű lehetett az eltérés az átlagtól a Palermo–Sopron vonalon?

Figyelembe kell vennünk, hogy a postalegények csak nappal közlekedtek, nyáron 7 mérföldet, télen pedig 6-ot tettek meg.⁶³ Ghillányi a leveleit télen küldte, tehát optimális esetben naponta 6 mérföldet 7,5 kilométer per órás átlagsebességgel megtéve 45 kilométeres szakaszt teljesítettek a küldöncök.⁶⁴ Ennek alapján 2100 kilométeres távolsággal számolva 46 és fél nap alatt értek volna célba az ezredes küldeményei, míg a tengeri kikötők felé nagyjából 41 nap alatt.⁶⁵ Ehhez még érdemes figyelembe vennünk Tusor Péter kutatásait, aki szerint a 17. század végén a Rómából Velencén keresztül a magyar prímáshoz érkező ágensi jelentéseket – mintegy 1300 kilométeres távot leküzdve – optimális esetben 3–4 hét alatt kézbesítették.⁶⁶

Mindent összevetve tehát azt mondhatjuk, hogy a 2100 kilométeres táv és a 31–38 napos szállítási idő,⁶⁷ a birodalom központi részei közötti napi 120–150 kilométeres csúcsteljesítményt nem közelíti meg,⁶⁸ de az 55–68 kilométeres napi átlagával jobbnak számít, mint a 45 kilométeres birodalmi átlag. A fentebb vázolt eredmények alapján úgy gondoljuk, hogy az egyre több időt igénybe vevő kézbesítési időnek nem csupán a periférikus földrajzi elhelyezkedés, hanem az egyre romló hadi helyzet is az oka lehetett.

A mind nagyobb mértékű kommunikációs nehézségek miatt Ghillányi, úgy tűnik, akkor is írt, ha egy alternatív információküldő csatorna a rendelkezésére állt.⁶⁹ Ezt a feltevésünket megerősíti egy 1734. január 25-én kelt levele, melyben

⁶¹ A Behringernél található átlagérték (Behringer 2003: 605.) nagyjából konstansnak tekinthető a 16. századtól kezdve egészen a 18. század általunk is vizsgált időszakáig, hiszen jelentős technikai újítások nem segítettek a postai szolgáltatás javulását. Braudel 2004: 429.

⁶² A postánál alkalmazott mértékegység általában a „posta” volt, amely egységenként két rajnai mérföldet, vagyis nagyjából 15 kilométert tett ki, amit két óra alatt kellett megtenniük a levél-szállítóknak. (Behringer 2003: 125.) A vizsgált szakaszon a szakaszok 2,5 postányi hosszúak voltak az előírt 1 helyett. (Behringer 2003: 605.)

⁶³ Behringer 2003: 605; Vajda 1967: 68.

⁶⁴ G. Etényi Nóra a napi 45 kilométerhez közelítő adatokat közöl Klaus Beyrer eredményeit idézve, nála a gyalogos postafutár 30, a lovas 50 kilométert tett meg naponta. G. Etényi 2003: 35.

⁶⁵ Csak nyílt vízi hajózás esetén, ha eltekintünk attól, hogy a hajók átlagsebessége valószínűleg valamivel magasabb volt, mint a lovas futároké.

⁶⁶ Tusor 2004: 121.

⁶⁷ Pontos óránkénti sebességet túl merész lenne számolni, hiszen ehhez tudnunk kellene, hogy napi hány órában keresztül tartottak céljuk felé a küldöncök.

⁶⁸ G. Etényi 2003: 35.

⁶⁹ Ez a gyakorlat nem ismeretlen a modern és biztonságos információátvitel megjelenése előtt, más történelmi környezetben hasonló jelenségre bukkant Szommer Gábor az angol Kelet-indiai Társaság 17. század eleji belső levelezését vizsgálva (Szommer 2013: 149), illetve Novák Vero-

külön kiemeli, hogy épp az imént tudta meg, hogy „curir” megy Bécsbe, így megragadja a lehetőséget, hogy a január 21-én fogalmazott jelentésének tartalmát megismétlje. A „curir” ez esetben – úgy gondoljuk – nem a több levélben említett postát,⁷⁰ vagy másként a német postát jelenthette,⁷¹ amelynek az indulása valószínűleg nem érte volna Ghillányit ilyen „rajtaütésszerűen”, hanem egy futárt, aki elképzelésünk szerint a szicíliai „Feldkriegskanzleitor” vitt híreket a bécsi udvarba.

Ghillányinak az információkezeléshez való viszonyáról sokat elárul, hogy az eredeti, tehát 21-ei levél tartalmát annyira fontosnak érezte, hogy az előreütemezett január 28-ai levelében még egyszer megismételte.⁷² A három levél tehát gyakorlatilag azonos tartalommal indult útnak Bécs felé Palermóból, így logikusan adódik a kérdés: mégis milyen információt akart Ghillányi mindenáron tudatni Csákyval? A válasz viszonylag egyértelműen kiderül az iratokból. Szerette volna megtudni, hogy Csáky beleegyezik-e abba a beosztásba, amelyet a Szicílián maradó és a Nápolyba átszállítandó állományról készített. Ezenkívül Csáky-nak a szigeten maradt lovaival, szekereivel kapcsolatban is pontos utasítást várt a generálistól. A három levél, úgy gondoljuk, jó példa arra, hogy a levél feladója maga is számolhatott azzal, hogy levele esetleg elvész útközben, így az igazán fontos információk átadásánál, illetve az akut problémák megoldásánál – ha már az információáramlás sebességét nem tudta felgyorsítani – igyekezett biztosra menni, és minél több módon célba juttatni leveleit.

Az 1734. május 25-én lezajló bitontói csata⁷³ joggal tekinthető a lengyel örökösödési háború dél-itáliai csúcspontjának. A nagyjából másfélszeres túlerővel szemben⁷⁴ a császári csapatoknak nem sok esélyük volt. A spanyolok a pápa által támogatva jól felszerelt állapotban, csatára készen érkeztek meg Dél-Itáliába,⁷⁵ míg a Habsburg-haderő a több hónapos felkészülési idő és az Észak-Itáliából érkező sorozatos rossz hírek ellenére sem tudott ütőképes ellenfélként felállni. Ennek a sikertelenségnek több oka volt: egyrészt bár a császár konkrét ígéretet tett rekruták küldésére Fiuméből és Triesztből,⁷⁶ erre végül vagy nem került sor, vagy túl későn érkeztek.⁷⁷ Másrészt az egyetlen – Ghillányi szerint nagyjából 3000 fős – gyalogsági segítség⁷⁸ csak 1734 áprilisában érkezett meg észak-

nika John Whethamstede a Saint Albans-i kolostor apátjának 15. század eleji üzenetküldési gyakorlatának kutatásával (Novák 2007: 175). A párhuzamos információáramlásnak a kémkedésben is fontos szerepe lehetett, mint ahogy azt Pálffy Géza is kimutatta vonatkozó tanulmányában. (Pálffy 2004: 141.)

⁷⁰ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 52. 1.

⁷¹ ÖStA HstA FA Csáky 12/75. 54. 1.

⁷² ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 52.

⁷³ Benedikt 1927: 505.

⁷⁴ Benedikt 1927: 504.

⁷⁵ Benedikt 1927: 485.

⁷⁶ III. Károly áprilisban 6000 fős utánpótlást ígért. Benedikt 1927: 501.

⁷⁷ Benedikt 1927: 488; 490.

⁷⁸ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 56. 4.

ról,⁷⁹ és vezetőjük, Otto Ferdinand von Traun gróf a spanyolok elleni taktikán összevezetett Tiberio Carafával, a nápolyi csapatok főparancsnokával.⁸⁰ Végül a spanyolok legnagyobb meglepetésére a császári csapatok május 25-én vállalták a nyílt ütközetet, ezzel elveszítve a lehetőséget arra, hogy egységeiket szétszórva a dél-itáliai erődkben elhúzódó várostromokra kényszerítsék a spanyolokat. Az osztrák tábornokok a csata katasztrofális elvesztése után kurta magyarázatot adtak a döntésük hátterét firtató kérdésekre: egyértelmű császári parancs érkezett a nyílt csata vállalására.⁸¹

Heinrich Benedikt, aki a két világháború között foglalkozott a Habsburgok Alpokon túli területeivel, azt állítja, hogy 1734. március 16-án érkeztek meg a Csáky-ezred huszárjai Baia kikötőjébe, szerinte a nagyjából 400 huszár fele nem rendelkezett lóval.⁸² A bitontói csatavesztésig Ghillányi valószínűleg két levelet is írt Nápolyból Sopronba. Erre abból következtethetünk, hogy március 30-án Nápolyban kelt levelében konkrétan említi, hogy az állományjelző tabellát a múlt héten írt leveléhez mellékelte.⁸³ Ez a dokumentum azonban nem maradt fenn. A korábban már megállapított heti egyszeri jelentést tehát továbbra is igyekezett tartani az ezredes, de a levéltári források alapján úgy tűnik, hogy Dél-Itáliából ez lehetett az utolsó levele. A következő megmaradt levél csak jóval később, 1734. június 17-én Bécsben kelt.⁸⁴ Ennek alapján a csatát nemcsak a dél-itáliai hadszíntér sorsdöntő ütközetének nevezhetjük, hanem azt is feltételezhetjük, hogy az információáramlás minőségében is jelentős fordulatot eredményezett.

A végzetes kimenetelű csatavesztés után a császári csapatoknak két előre kidolgozott útvonalon kellett volna elhagyniuk a bitontói hadszínteret: az egyik Brindisin keresztül Otrantóba, majd onnan Fiuméba vagy Triesztbe vezetett volna, míg a másik Tarantón keresztül Reggioba, majd Szicíliába.⁸⁵ A két tervnek volt egy közös gyengéje: mindkét esetben át kellett volna törni a spanyol tengeri blokádot. A nápolyi császári flotta négy hadihajója még 1734. március 25-én megszökött a spanyolok elől, és Giovanni Luca Pallavicini-Centurioni vezetésével április 8-án déli felé kijutott az ellenséges területről.⁸⁶ Ez a flotta azonban többé nem térhetett vissza a szárazföldi csapatok közelébe, így végül a sorozatos sikertelen kísérletek után 1734 nyarára végleg visszahívták a hajókat Triesztbe.⁸⁷

⁷⁹ Benedikt 1927: 488.

⁸⁰ Benedikt 1927: 489.

⁸¹ Benedikt 1927: 503.

⁸² Benedikt 1927: 487. A 400 fős létszám valóban reális lehetett, azonban a 200 lóval kapcsolatban a korábban már idézett levélben Ghillányi csak nagyjából 100-at említ. ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 51. 2.

⁸³ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 56. 1.

⁸⁴ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 57.

⁸⁵ Benedikt 1927: 504.

⁸⁶ Benedikt 1927: 491.

⁸⁷ Benedikt 1927: 530.

Ghillányiról tudjuk, hogy Visconti alkirályal együtt Pescara felé menekült, és május 31-re nagyjából 110 huszárral sikeresen meg is érkezett a városba.⁸⁸ Innentől kezdve továbbra is rendszeresen írt levelei⁸⁹ csak közvetett adatokkal szolgálhattak a dél-itáliai eseményekről, vagyis információáramlási elemzésünk szempontjából az ezredes Csáky Györggyel egy oldalra került, hiszen mindketten arra vártak, hogy friss hírekhez jussanak a távoli dél-itáliai frontról. Ennek megfelelően kénytelenek voltunk új források után nézni.

Elméletileg elég reménytelen volt a helyzetünk, hiszen az információközlés hagyományos útja, vagyis a postaszolgálat, a bitontói események után valószínűleg már nem köthette össze a szicíliai tiszteket Csáky Györggyel. A futárok közlekedését is egészen biztosan gátolta a szárazföldi és a tengeri spanyol blokádnak, bár mint azt Érsekújvár 1663-as ostroma kapcsán is tudhatjuk,⁹⁰ elméletileg nem kizárt, hogy néhányan bejutottak a körülrzárt erődítményekbe. A korlátozott teherbírású galambpostán kívül más lehetőség nem nagyon akadhatott az információcserére. Ennek ellenére mégis fennmaradt néhány a kutatásunk szempontjából releváns dokumentum.

A bécsi Csáky-levéltárban két kicsempészett levelet őriznek a dél-itáliai fronton elszenvedett súlyos vereség utáni időszakból. Formailag és nyelvileg mindkettő hasonlít a Ghillányi János által írt katonai jelentésekre, azonban előzetes feltevésünk szerint ezeknek a leveleknek tartalmilag egyrészt egyértelműen utalniuk kellene a levélírók kilátástalan helyzetére, másrészt pedig jelezniük kellene a kommunikációs lehetőségek jelentős szűkülését, és így a levelükre írt válasz megérkezésének reménytelenségét.

Időrendben az első levelet Mecsey Ferenc hadnagy írta 1734. június 24-én. Keltezése szerint „Brindisi Sziget Castélya” volt ekkor a Csáky-huszárok vele maradt csapattestének az állomáshelye. A levélből kiderül, hogy Mecsey Nápolyból indult 80 gyalogos katonával, illetve néhány tiszttel feleségével nem sokkal a spanyol megszállás előtt,⁹¹ majd kétnapi szárazföldi út után megérkezett Tarantóba, ahol találkozott Visconti alkirályal. Innen 30 katonával indult tovább, a többiek pedig az ezredes után küldte, valószínűleg Pescara-ba. Ezek után tengeren próbált eljutni Brindisibe, amely a korábban említett egyik menekülési útvonal állomása volt, azonban két spanyol hajó útját állta, így kénytelen volt szárazföldön odautazni.⁹²

⁸⁸ Benedikt 1927: 506.

⁸⁹ Az ezredes levelei ettől kezdve ritkultak, bár lehet, hogy egy részük elveszett. A levelek tartalmát megvizsgálva azonban inkább úgy tűnik, hogy az ezred nélküli ezredes azonkívül, hogy próbált a Dél-Itáliában ragadt katonái ügyével kapcsolatban némi segítséget kieszközölni az udvarnál, egyre inkább a saját tulajdonába kerülő új katonai ezred ügyeivel volt elfoglalva. ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 58–64.

⁹⁰ G. Etényi 2003: 92.

⁹¹ Nápoly három erődítménye május 3-án hódolt a spanyoloknak, a spanyol gyalogság május 11-én bevonult a városba, majd május 15-én hivatalosan is proklamálták a spanyol uralmat. Benedikt 1927: 500.

⁹² ÖStA HHStA FA Csáky 12/58. 4. 1.

Brindisi, amely az utolsó adriai császári erőd volt, csak július elejétől volt teljes szárazföldi és tengeri blokád alatt Benedikt szerint,⁹³ azonban Mecséry már ekkor azt írta, hogy az út mind szárazon, mind pedig vízen el volt zárva.⁹⁴ Érdeemes elgondolkoznunk azon, hogy a Mecséry által eddig leírtakból kitűnik, miszerint a spanyol blokád valóban sikeresen akadályozta a császári katonáknak az előre kijelölt úton történő menekülését, de ne felejtjük el, hogy ez nem feltétlenül jelentette az információáramlás teljes blokkolását. Ennek egyértelmű bizonyítéka az, hogy a hadnagy által írt levél is kijutott valahogy, ráadásul – ahogyan az a keltezésből is kitűnik – nem magából a városból kellett kicsempészni, hanem a Brindisi tengeri előterében található felszaggatott zátony, pontosabban turzásokampó egyik kis szigetén felépített erődből, melyet a szárazföld és a tenger felől is körbevettek a spanyolok. A hadnagy leírja, hogy nagyjából 200 muskétás és 30 saját embere állomásozik a várban, és ha nem kapnak hamarosan segítséget, egészen biztosan mind odavesznek.⁹⁵

Az információáramlás szempontjából fontos, hogy Mecséry helyesen adja meg azoknak a váraknak a nevét, amelyeket még a császári csapatok uralnak, így valószínűleg az erőd rendelkezhetett valamilyen hírforrással a szárazföld felől.⁹⁶ Úgy gondoljuk, reménytelen helyzetükkel a hadnagy teljes mértékben tisztában volt. Ezt a feltevésünket alátámasztja, hogy levelet írt a spanyolok vezérének, Montemarnak, hogy biztosítson számukra szabad elvonulást, a kérést azonban a spanyol generális visszautasította.⁹⁷ Benedikt és Ghillányi is kitért Mecséryék szorult helyzetére, hiszen mindketten leírták, hogy a huszárok a tengeri erődbe szorultak vissza a spanyolok elől,⁹⁸ Ghillányi pedig az 1734. július 26-án Fiumében írt levelében azt is tudni véli, hogy a hadnaggal 34-en teljesítenek helyőrségi szolgálatot.⁹⁹ Az ezredes valószínűleg úgy jutott ezeknek az információknak a birtokába, hogy a spanyolok elengedtek egy kisebb szállítóhajót Dél-Itáliából Fiume felé a tisztek feleségével, illetve néhány tiszttel, akik friss hírekkel szolgálhattak számára.¹⁰⁰

Azonban nincs róla tudomásunk, hogy Brindisiből a Mecséry-levél keletkezésének időszakában bárkit is elengedtek volna a spanyolok. Hogyan lehetséges, hogy a szorult helyzetben lévő katonai kontingens mégis levelet tudott küldeni császári területre? Az egyik válaszlehetőséget Benedikt monográfiájából tudhatjuk meg, aki szerint egy angol sókereskedő hajó július 6-án vitt egy levelet a tengeri erődből Anconába, az ekkor már pápai területen tartózkodó Visconti alkirályhoz.¹⁰¹ Ebben a levélben a nagyjából 250 fős legénységgel rendelkező

⁹³ Benedikt 1927: 516.

⁹⁴ ÖStA HHStA FA Csáky 12/58. 4. 2.

⁹⁵ ÖStA HHStA FA Csáky 12/58. 4. 2.

⁹⁶ ÖStA HHStA FA Csáky 12/58. 4. 3.

⁹⁷ ÖStA HHStA FA Csáky 12/58. 4. 2.

⁹⁸ Benedikt 1927: 516.

⁹⁹ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 60. 4.

¹⁰⁰ ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 60. 3.

¹⁰¹ Benedikt 1927: 516.

várparancsnok pontosan leírta, hogy milyen ellátmányra lenne szükségük ahhoz, hogy a várat továbbra is tartani tudják.¹⁰²

Mind a várparancsnok, mind pedig Mecséry Ferenc levelében megtalálhatók olyan információk, amelyek alapján a spanyolok előtt könnyen lelepleződhettek volna, ennek ellenére mégis az angolokra bízta jelentéseik kézbesítését. Ennek, úgy gondoljuk, elég egyszerű oka lehetett: kiszolgáltató helyzetükben vagy a semleges hajókra bízta ezt a feladatot, vagy csöndben beletörődtek reménytelen helyzetükbe. Nem tudjuk, hogy érkezett-e válasz az erődbe, az azonban ismert, hogy nem sikerült utánpótlást bejuttatni a helyőrségnek, így szeptember 12-én szabad elvonulás mellett feladták a várat.¹⁰³

Néhány gondolat erejéig érdemes itt kitérni az angolok szerepvállalásának hátterére. A lengyel örökösödési háborúban az angolok végig semlegesek maradtak, és már a konfliktus kitörésekor jelezték, hogy számukra Lengyelország túl távoli, ezért nem különösebben lényeges ország ahhoz, hogy katonailag beavatkozzanak valamelyik harcoló fél oldalán.¹⁰⁴ Semlegességük fenntartása mellett azonban a rajnai- és az észak-itáliai hadszíntéren 1733 végén, illetve 1734 elején lezajló események kapcsán be kellett látniuk, hogy teljes távolmaradásukkal Franciaország nagyhatalmi érdekeit szolgálják, és tétlenül végignézik, ahogy a franciák stabilizálják a pozíciójukat a Pó vidéken és a Rajna menti birodalmi városokban. Ennek hatására az 1731-es osztrák–angol diplomáciai mélypont-ról¹⁰⁵ fokozatosan a császár felé kezdtek közeledni.¹⁰⁶ Mivel a nagyhatalmi egyensúly végzetes megbomlását eredményezte volna, ha a Habsburgokat Itáliából kiszorítják a spanyolok és a franciák, reálisnak érezzük azt az elképzelésünket, hogy 1734 nyarától angol hajók segítették a Habsburg-csapatok közötti információáramlást.

Forrásaink alapján úgy tűnik, hogy Mecséry számára nemcsak a Benedikt által említett angol kereskedőhajók szolgálhattak alkalmi postásként. Az imént bemutatott kicsempészett levélen kívül fellelhető a bécsi levéltárban még egy különleges katonai jelentés, melyet 1734. október 22-én írt Csáky György generálisnak Simonyi Imre alezredes a szicíliai Siracusából.¹⁰⁷ Ahhoz azonban, hogy ezt a levelet elemezni tudjuk, tovább kell haladnunk a „bitontói menekülést” követő események bemutatásában.

A május 25-e után még császári kézen lévő erődök sorsa az utánpótlási vonalak felszámolásával gyakorlatilag megpecsételődött. Június elején 2300 horvát érkezett utánpótlásként Fiume felől,¹⁰⁸ azonban Pescara előtt spanyol hajók áll-

¹⁰²Benedikt 1927: 516.

¹⁰³Benedikt 1927: 516.

¹⁰⁴Sutton 1980: 16–17.

¹⁰⁵Az osztrák–németalföldi oostendei kereskedelmi társaság miatt komoly nézeteltérés támadt Anglia és a császár között, melynek hatására a korábbi szövetségesek elhidegültek egymástól. Fürst 2011: 78.

¹⁰⁶Sutton 1980: 25.

¹⁰⁷ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4.

¹⁰⁸Benedikt 1927: 511.

ták útjukat, így még a viszonylag északon lévő városig sem tudtak eljutni. Fontos adalék a pescarai kísérlethez, hogy a misszió sikertelenségéről máltai tengerészek értesítették Viscontit.¹⁰⁹ A még császári kézen lévő nagyobb erődök, Pescara, Gaeta, Capua és Brindisi közül szeptember közepéig három is spanyol kézre került.¹¹⁰ Capua esetében azonban megváltozott a spanyolok taktikája, és az erőd intenzív bombázása és nagy erőkkel való ostroma helyett a várvédők kiéheztetését tűzték ki célul.¹¹¹

Mi lehetett ennek a szicíliai hadjárat szempontjából is fontos változásnak az oka? Úgy gondoljuk, egyrészt fontos tényező volt, ahogy ezt Benedikt is említi, hogy augusztus 24–25-én egy nagyjából 12 000–14 000 fős spanyol hadsereg szállt partra Szicíliában, így az invázióhoz szükségük volt az ostromnál bevetett emberekre.¹¹² Másrészt a dél-itáliai erődök elméletileg rosszabb állapotban voltak, és kevésbé voltak ellátva élelemmel, mint az észak-itáliaiak, mivel felsőbb utasításra a nápolyi alkirálynak folyamatosan pénz- és természetbeli támogatást kellett küldenie a Habsburgok szempontjából jóval értékesebbnek ítélt Észak-Itáliába.¹¹³ Így nemcsak az élelmiszerkészletük volt vélhetően mindössze néhány hónapra elegendő, hanem az egyébként is alapvetően a spanyolokkal szimpatizáló helybeliek haragját is kivívták a császáriak.¹¹⁴ Végül Capuával november 20-án elesett az utolsó császári erőd, így teljessé válhatott a nápolyi területeken a Bourbon-uralom.¹¹⁵ De a dél-itáliai háború ezzel még nem ért véget.

Ahogy azt már korábban említettük, augusztus 24-én Montemar vezetésével megérkezett a spanyol inváziós haderő Szicíliára. A jelentős túlerővel szemben – az észak-itáliai és nápolyi példákból kiindulva – még a szigeten állomásozó nagyobb erődök helyőrségének sem volt komoly esélye a spanyol generális csapatai ellen. Augusztus 28-án a császár szicíliai katonai főparancsnoka Egidio Orsini-Roma márki¹¹⁶ levelet küldött Savoyai Jenőnek, melyben tájékoztatta a tartahatatlan helyzetről az Udvari Haditanács elnökét, és közölte, hogy elhagyják Palermót.¹¹⁷ A feltartóztathatatlannak tűnő spanyolok elől a Habsburg-csapatok három erődbe vonultak vissza, a sziget három különböző „sarkába”. Bár keleten a spanyolok elfoglalták Messinát, Georg Christian von Lobkowitz herceg 400

¹⁰⁹Benedikt 1927: 512.

¹¹⁰Pescara augusztus 2-án esett el, Gaeta augusztus 6-án. Benedikt 1927: 513. Brindisi szeptember 12-én került a spanyolok uralma alá. Benedikt 1927: 516. Minden esetben fegyveres elvonulást biztosítottak a védőknek.

¹¹¹Benedikt 1927: 523.

¹¹²Benedikt 1927: 523.

¹¹³Benedikt 1927: 467–468; 470.

¹¹⁴Benedikt 1927: 517.

¹¹⁵A capuai védők szabadon elhajózhattak Trieszt és Fiume irányába. Benedikt 1927: 524.

¹¹⁶Bár a forrás nem említi a márki keresztnévét, de a Schmidt-Brentano-féle tábornokkatalógusban csak egy Orsini szerepel. Egidio Orsini Marchese di Roma a katalógus szerint a vizsgált időpontban már tábornokként szolgált, ami megerősíti azt a feltételezésünket, hogy a forrásban említett személyről van szó. Schmidt-Brentano 2006: 71.

¹¹⁷ÖStA KA AFA 1734 – 8 – 27. 1734. aug. 28.

emberével bezárkózott a város feletti citadellába;¹¹⁸ nyugaton – Trapaniban Jaime de Carrera tábornok védte az erődöt sikeresen¹¹⁹ – a császári hadsereg nagy része pedig Orsini-Roma vezetésével délre vonult Siracusa városába.¹²⁰

Mivel a helyzet gyorsan romlott, a szicíliai alkirály, Sastago grófja már nem érezte magát biztonságban Messinában, így szeptember elején egy máltai hajó fedélzetén Siracusán keresztül Vallettába menekült, ahol találkozott utódával, a szicíliai alkirályként a szigetre ténylegesen soha be nem lépő Rubí márkival.¹²¹ Ezen a ponton vehetjük fel a fonalat Simonyi alezredes rendkívül izgalmas és részletgazdag levelének köszönhetően, melyben a korábbi 2-3, esetleg 4 oldalas jelentésektől eltérően, 8 sűrűn teleírt nagyalakú oldalon keresztül tudósított szicíliai megpróbáltatásairól.¹²²

Simonyi rögtön a levele legelején leszögezte, hogy rendes postai úton már nem tud leveleket küldeni Csáky generálisnak, de a máltaiak hajlandóak kézbesíteni a Sopronba szánt jelentését.¹²³ Az angol kereskedelmi hajók mellett tehát egyértelműen látszik, hogy a Visconti számára Anconába is üzeneteket szállító máltaiak a szicíliai császári haderőknek is nagy segítségére lehettek az információcserében. Simonyi annyira bízott ennek a csatornának a tartós működésében, hogy levelében később többször kérdéseket tett fel Csáky Györgynek, utasításokat várva például arra vonatkozóan, hogy a meghalt tisztek helyére kiket nevezzen ki.¹²⁴ Arra is egyértelmű utalást tett, hogy a generális utasításai bejutottak hozzá Siracusába. Ezt jelzi az a levele végén tett megjegyzése, miszerint Orsini-Roma generális *hadisecretáriusa*, Reisky ezredes arról értesítette, hogy Csáky azt szeretné, ha az ezred megmaradt pénze Bécsbe kerülne a testvéréhez. Úgy gondoljuk, az eddig leírtak alapján egyértelműnek tűnik, hogy a spanyol blokáddal ellentétben a máltaiak aktívan segítettek a császári csapatokat. De vajon hogy jöhettek e tekintetben szóba a máltaiak, és mit tehettek ellenük a spanyolok?

Málta számára Szicília rendkívül fontos terület volt, mivel rendszeresen át kellett hajóznuk a szigetre, ahol a tengeri flottájuk egy részét állomásoztatták, illetve itt szereztek be a máltai lakosság és a hadsereg számára szükséges élelmiszer igen jelentős részét.¹²⁵ Úgy tűnik, hogy a spanyol hajók ezt nem akadályozták meg, mivel Máltát a háború szempontjából súlytalan szereplőnek tarthatták, amely alapító okirata szerint keresztény seregek ellen nem viselhe-

¹¹⁸Benedikt 1927: 527.

¹¹⁹Benedikt 1927: 528.

¹²⁰Benedikt 1927: 528.

¹²¹Benedikt 1964: 350.

¹²²ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. A hosszabb terjedelem utalhat a kommunikáció lehetőségének esetlegességére is, bár Mecsery Ferenc szorult helyzete ellenére beírta az átlagos kivalakú papírméret mellett is mindössze 3 oldallal.

¹²³ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 1.

¹²⁴ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 4.

¹²⁵Blouet 1967: 123. Hajóikat például részben Messinában javították a 17. század eleje óta. Blouet 1967: 127.

tett hadat, és elméletileg nem is szövetkezhet ellenük.¹²⁶ Ennek alapján tehát nem nagyon érhető, hogy az esetleges pénzügyi ellenszolgáltatás mellett miért segíthetett az alapvetően francia politikai befolyás alatt álló Málta – melynek a spanyolbarát Pápai Állam haragjától is tartania kellett¹²⁷ – a császári katonák információcseréjében.

Egy elképzelhető magyarázat lehet a máltai flottában jelenlévő korábbi Habsburg-befolyás öröksége. A Savoyával történő területcsere után¹²⁸ a térség legerősebb hatalma a Habsburg Monarchia volt, amelynek feje bár Bécsben tartotta a rezidenciáját, nagy valószínűséggel igyekezett kiterjeszteni a hatalmát Máltára is. Ennek egyik eleme lehetett az, hogy az 1720-as évek végén a Habsburg-család különösen nagy hatást gyakorolt a máltai flotta működésére. Visconti nápolyi alkirály 1728 és 1733 közötti hivatali elődjének, Alois Thomas Raymund Harrach grófnak¹²⁹ a fia, Wenzel Leopold – tehát Habsburg-alattvaló – volt 1727 és 1729 között máltai flotta parancsnoka.¹³⁰ Bár Wenzel Leopold Harrach a lengyel örökösödési háború alatt a császári csapatok alezredeseként harcolt s halt meg 1734-ben Padovánál,¹³¹ „áthelyezésével” az 1722-től 1736-ig a rend nagymesteri méltóságát betöltő António Manoel de Vilhenával¹³² ott-tartózkodása idején kiépített kapcsolatai valószínűleg nem veszték el.

A Simonyi-levél tartalmi elemzéséhez visszatérve, szeptember eleji siracusai megérkezésük viharos körülményei mellett¹³³ az alezredes részletesen bemutat egy sikeres menekülési kísérletet, melynek folytán Náthly Sámuel hadnagy, aki korábban Ghillányival a szárazföldre távozott, szerencsésen áthajózott Szicíliaira, és szeptember 4-én 22 gyalogos katonával és néhány német tiszttel megérkezett Siracusába. Korábban említettük, hogy a császári flotta ekkor már Triesztben állomásozott.¹³⁴ Hogyan juthattak át mégis Náthlyék?

A válasz kalandregénybe illő, ugyanis Simonyi szerint Cutróból – azonban valószínűbb, hogy a Benedikt munkájában és egy, a szökést leíró Máltáról küldött Savoyai Jenőnek írt jelentésben is szereplő Crotonéból¹³⁵ – az éj leple alatt az erődből a kikötő felé vezető titkos kapun át törtek ki. Ezután az itt várakozó a genovai zászló védelmét élvező kereskedőhajón, melyet a Messina védelmét irányító Lobkowitz herceg küldött, elhajóztak Szicília felé. Menekülés közben még a szárazföldön többen meghaltak közülük, mivel a helyiek – mikor meglátták,

¹²⁶Blouet 1967: 152. A semleges időszak akkor zárult le, amikor Don Carlos elfoglalta a Nápolyi–Szicíliai Kettős Királyság trónját, és 1735-ben megpróbálta kiterjeszteni hatalmát Máltára is, azonban ezt a lovagok megakadályozták, aminek következtében a szicíliai kikötők bezárultak a máltaiak előtt. Blouet 1967: 153.

¹²⁷Blouet 1967: 153.

¹²⁸Barta 1984: 39.

¹²⁹Mikoletzky 2007: 61.

¹³⁰Mikoletzky 2007: 62.

¹³¹Mikoletzky 2007: 62.

¹³²Bradford 1972: 230.

¹³³ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 1.

¹³⁴Benedikt 1927: 530.

¹³⁵Benedikt 1927: 506.; KA AFA 1734 – 9 – 9. 1734. szeptember 14.

hogy Náthlyék kiszöktek a várból – „kis puskákkal” hátulról rájuk löttek. Ezek után Messinába akartak hajózni, ahol útjukat állták a spanyolok, így végül Siracusában kötöttek ki.¹³⁶ Ezzel egy újabb információs és személyszállítási lehetőséget tárhattunk fel, amelyet valószínűleg a spanyolok legjobb esetben is Genova semleges állapotával való visszaélésnek, rosszabb esetben egyenesen kalózkodásnak minősíthettek.

Simonyi levelének folytatásában nagyrészt a megüresedett tisztii helyek pótlásáról, illetve az egyre romló közhangulat néhány jellemző tünetéről értekezett. Ezek közé tartozott a dezertálásokkal kapcsolatos vélekedése és a pénzügyi nehézségek egyre nehezebbé váló kezelése. Mindkét problémához érdemes egy-egy konkrét esetet kapcsolni. Azon, hogy a 18. század eleji hadseregekből a katonák nagy számban dezertáltak, kevésbé lepődhetünk meg. Érdekes azonban, hogy Siracusán a szeptember 10-én beállt spanyol blokád után¹³⁷ a város köré érkező spanyolok közül az ostromlott, elméletileg teljesen kilátástalan helyzetben lévő osztrák táborba is átszöktek spanyol katonák.¹³⁸ Simonyi több megjegyzéséből is kiderül, hogy értetlenül állt a nagyszámú dezertálások előtt, ahogyan fogalmazott: „nem győzők eleget csodálkozni, hogy minden ok nélkül így gyalázzák nemzetségünket”.¹³⁹

A pénzügyi nehézségek kezelésére, hogy a legénység nagy része ne maradjon teljesen fizetés nélkül, Orsini-Roma két ágyút elvontattatott, és ezekből pénzt veretett.¹⁴⁰ Úgy tűnik tehát, hogy ideig-óráig a pénzügyi nehézségeiken is úrrá tudtak lenni. A levél egész hangvételét tekintve – bár Simonyi jelzi, hogy egyre többen betegedtek meg közülük, és lassan már ő maga is egyre inkább „debilitálódik”¹⁴¹ – nem érződik nála az a fajta reménytelenség, amely Mecsery levelét jellemezte. Külön megemlítette, hogy bár a marhákat „kövön tartják”, és a kenyéradagot is mérsékelniük kellett, volt elég élelmük és vizük, és a bort is olcsón tudták beszerezni.¹⁴² A viszonylag pozitívnak tekinthető hangvétel, úgy gondoljuk, részben annak köszönhető, hogy Ghillányi Nápolyba utazása előtt dupla ellátmányt írt elő a Simonyival maradóknak,¹⁴³ illetve Siracusában a spanyol invázió előtt nagy mennyiségű hadianyagot gyűjtöttek össze,¹⁴⁴ valamint az állományjelző tabellák szerint szeptemberben nagyjából 1700-an voltak, ami elhúzódó ostrom esetén is elég nagyszámú helyőrségnek számíthatott az ellenálláshoz.¹⁴⁵

¹³⁶ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 1.

¹³⁷ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 2.

¹³⁸Simonyi szerint a levél megírásáig 5 spanyol katona szökött hozzájuk lóval együtt. ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 7.

¹³⁹ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 4.

¹⁴⁰ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 4.

¹⁴¹ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 3.

¹⁴²ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 4.

¹⁴³ÖStA HHStA FA Csáky 12/75. 55. 4.

¹⁴⁴ÖStA KA AFA 1734 – 6 – 20a. 1734. június 13.; 20b. 1734. június 17.

¹⁴⁵ÖStA KA AFA 1734 – 9 – 12. 1734. szeptember 10.

Simonyi levelének végén lehetőségünk nyílik arra, hogy ne csak az információáramlás útját és a katonák helyzetére vonatkozó adatokat elemezzük, hanem az üzenetközlés sebességére vonatkozóan is tegyünk néhány megállapítást. A jelentés legvégén ugyanis beszámolt arról, hogy Trapaniból „szinte most érkezett egy hajó”,¹⁴⁶ amelyet Carreras tábornok küldött levelekkel és hírekkel. A hírek közül a legfontosabb egy lombardiai győzelemről szóló beszámoló, amely nagy örömmel töltötte el az alezredest.¹⁴⁷ Valószínűleg az 1734. szeptember 15-én este történt incidensre utal, amikor a Secchián átkelve a császáriak rárontottak a franciákra, akiket készületlenül ért a támadás, és a francia tisztek, élükön Broglie herceggel, hálóingben elmenekültek.¹⁴⁸ Ennek az információnak az érdekessége abban rejlik, hogy szeptember 19-én Guastalla mellett, a lengyel örökösödési háború egyik legvéresebb csatájában, a franciák visszavonulásra kényszerítették a császári erőket.¹⁴⁹ Erről azonban úgy tűnik, hogy Simonyi nem tudott.¹⁵⁰ Ennek alapján szerintünk elmondható, hogy az Észak-Itália és így valószínűleg Bécs felől érkező információk is legalább öt hét alatt juthattak el Szicíliába. Azonban lényeges különbség volt a bitontói csatavesztés előtti időszakhoz képest, hogy ekkorra az információküldési lehetőség esetlegessé vált, így az időtartamnál sokkal fontosabb volt a megfelelő hírközlési csatornák kiépítése.

Időrendben tovább haladva, Simonyi Imre levele volt az utolsó, amelyet a Csáky-misszilisek között sikerült fellelnünk. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy Siracusa 1735. június 2-ai eleste¹⁵¹ előtt sikerült a máltai flotta segítségével újabb leveleket eljuttatnia az alezredesnek Máltára, onnan pedig Sopronba. Ezeknek az időközben talán elveszett leveleknek az elemzése nélkül is tehetünk azonban néhány megállapítást a dél-itáliai hadszíntéren állomásozó ezred tisztjei és az ezredtulajdonos közötti információáramlás menetére vonatkozóan.

Vizsgálati eredményeink alapján úgy tűnik, hogy a bitontói csatavesztésig a nápolyi és szicíliai területek ugyanúgy bekapcsolódtak az európai postahálózatba, mint a Német-római Birodalom központi részei. Lényeges különbség véleményünk szerint a szállítás átlagsebességében nem mutatható ki, azonban a hosszabb kézbesítési távolság miatt az alternatív információküldési lehetőségek nagyobb szerepet kaphattak, mint a Császárságban. A bitontói sorsdöntő csata után a postai szolgáltatás valószínűleg vagy megszűnt, vagy alkalmatlanná vált arra, hogy a Habsburg-kézen maradt dél-itáliai területekről hadijelentéseket szállítson Bécsbe és Sopronba. Ennek ellenére még a spanyol blokádfelállítása

¹⁴⁶ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 8.

¹⁴⁷ÖStA HHStA FA Csáky 12/81. 4. 8.

¹⁴⁸Sutton 1980: 172.

¹⁴⁹Sutton 1980: 173.

¹⁵⁰Elképzelhető, hogy valóban csak az egyik csata híre jutott el Simonyihoz, ugyanakkor érdemes számításba vennünk azt is, hogy több esetben előfordult Dél-Itáliában, hogy tévesnek bizonyultak a győzelemről szóló hírek. Egy alkalommal az 1734. június 29-én lezajlott vesztes páрмаi csatát a körülzárt Capuában győztes ütközetként ünnepeltek, mivel erről szóló információk jutottak el hozzájuk. Benedikt 1927: 520.

¹⁵¹ÖStA KA AFA 1735 – 6 – 6. 1735. június 2. Siracusa kapitulációjának szövege.

után sem beszélhetünk arról, hogy a kommunikációs csatornák teljesen elzáródtak volna, hiszen az angol és genovai hajók mellett vélhetőleg a levelek kézbesítésében kulcsszerepet játszó máltaiak segítségével továbbra is lehetőség volt az információcserére a dél-itáliai térségben.

FORRÁSOK

Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv, Wien (ÖStA KA)
 Alte Feldakten (AFA)
 Österreichisches Staatsarchiv/Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (ÖStA HHStA)
 Familienarchiv (FA) Csáky

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Barta János, ifj. 1984: *A kétféjű sas árnyékában*. Budapest.
- Behringer, Wolfgang 2003: *Im Zeichen des Merkur. Reichspost und Kommunikationsrevolution in der Frühen Neuzeit*. Göttingen.
- Benedikt, Heinrich 1927: *Das Königreich Neapel unter Kaiser Karl VI.* Wien–Mainz.
- Benedikt, Heinrich 1964: *Kaiseradler über dem Appenin. Die Österreicher in Italien 1700 bis 1866*. Wien.
- Blouet, Brian 1967: *The Story of Malta*. Malta.
- Bradford, Emle 1972: *The Shield and the Sword. The Knights of St. John*. London.
- Braudel, Fernand 2004: *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus, XV–XVIII. század*. Budapest.
- Ember Győző 1989: Magyarország a Habsburg Birodalomban. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.): *Magyarország története*. 4/1. Budapest. 353–390.
- Fürst, Laurenz 2011: *Die Anglo-Austrian Alliance 1731–1756*. (Diplomamunka.) Bécs.
- G. Etényi Nóra 2003: *Hadszintér és nyilvánosság*. Budapest.
- Hanny Erzsébet 2014: Török háborúk, spanyol hírek. *Világtörténet* (36.) 1. 125–137.
- Mikoletzky, Lorenz 2007: *Malta. Vom Ordensstaat zur Europäischen Union*. Wien.
- Novák Veronika 2007: *Hírek, hatalom, társadalom. Információáramlás Párizsban a középkor végén*. Budapest.
- Pálffy Géza 2004: Hírszerzés és hírközlés a török kori Magyarországon. In: Z. Karvalics László – Kiss Károly (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*. Budapest. 125–161.
- Poór János 2009: Az osztrák örökösödési háború. In: Uő. (szerk.): *A kora újkor története*. Budapest, 80–101.
- Schmidt-Brentano, Antonio 2006: *Kaiserliche und k. k. Generale*. Wien.
- Sutton, John L. 1980: *The King's Honor and The King's Cardinal*. Lexington.
- Szommer Gábor 2013: Levelezési gyakorlat és hálózatiság az angol Kelet-indiai Társaság első éveiben. *Századvég* (Új folyam 18.) 70. 139–153.

- Thaly Kálmán 1890: Egykorú levél a lengyel örökösödési háborúról. 1734. *Hadtörténeti Közlemények* 3. 709–710.
- Tusor Péter 2004: A magyar egyházi elit római hírforrásai a kora újkorban. In: Z. Karvalics László – Kiss Károly (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*. Budapest, 108–124.
- Vajda Endre 1967: *A posta története*. Budapest.
- Wrede, Alphons Freiherr von 1901: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht: Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts*. 3/1. Wien.
- Zachar József 1980: Leszczyński Szaniszló lengyel király és a magyarok. *Honismeret* (8.) 4. 33–35.
- Zachar József 1990: *Csaták, hadvezérek, katonák a XVIII. században*. Budapest.
- Zachar József 2003: „Egy ezred évi szenvedés.” *Fejezetek a magyarság hadi történelméből*. Budapest.
- Zachar József 2005: *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683–1792*. Budapest.